

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

І.Г. Бабець, докт. екон. наук

Постановка проблеми. В умовах техноглобалізму базовими чинниками економічного розвитку стають створення і впровадження новітніх технологій, активна інноваційна діяльність і ефективне використання інтелектуального потенціалу суб'єктів господарювання. Відповідно до цього науково-технологічна сфера життєдіяльності досліджується як окрема складова економічної безпеки держави, що передбачає оцінку стану наявного науково-технічного потенціалу й окремих фінансових аспектів його розвитку, інноваційної і винахідницької активності підприємств. У той же час, для забезпечення економічної безпеки держави не менш важливим є ефективне використання цього потенціалу, яке вимірюється кількістю створених і впроваджених об'єктів інтелектуальної власності, а також рівнем розвитку послуг у сфері комерціалізації технологій. Враховуючи взаємообумовленість і взаємозалежність науково-технологічної й інших складових системи економічної безпеки держави, актуальним є врахування впливу показників розвитку інтелектуальної власності на стан зовнішньоекономічної, виробничої, інвестиційної складових безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні обґрунтування і методологічні засади впливу науково-технічного фактора на економічне зростання й національну безпеку держави висвітлюються в працях вітчизняних і зарубіжних учених. У наукових публікаціях розглядаються ризики і загрози науково-технологічній безпеці України і про-

блеми забезпечення винахідницької активності з урахуванням міжнародних аспектів [1, с. 72–83]; обґрунтовується необхідність підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу та активізації процесу комерціалізації технологій як основного чинника забезпечення соціально-економічної безпеки [2, с. 57–65]; досліджується вплив інвестування на забезпечення науково-технологічної складової безпеки держави [3, с. 13-14]; пропонуються системи індикаторів для оцінки науково-технологічної складової безпеки на регіональному і державному рівнях [4, с. 89; 5, с. 122-123]; обґрунтовуються показники інноваційних факторів забезпечення економічної безпеки держави [6, с. 47, 59]; розглядаються теоретико-методичні аспекти формування науково-технологічної безпеки держави і досліджуються показники інноваційної діяльності України в контексті економічної безпеки [7, с. 126-146].

У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України науково-технологічні чинники враховані в системі індикаторів інвестиційно-інноваційної складової [8], але поза увагою залишилися показники, що характеризують рівень розвитку сфери інтелектуальної власності. Отже, у науковій літературі і методичних розробках недостатньо уваги приділяється дослідженню системного впливу показників розвитку інтелектуальної власності на забезпечення стабільності й оптимізації ключових компонент економічної безпеки держави.

Метою статті визначимо обґрунтування місця інтелектуальної власності в системі економічної безпеки держави. Завдання дослідження полягають у встановленні взаємозв'язків між складовими економічної безпеки через індикатори, що визначають ефективність використання науково-технічного потенціалу і відносин у сфері охорони і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності; обґрунтування ключових індикаторів, які дають змогу врахувати вплив інтелектуальної власності на основні складові економічної безпеки.

Результати дослідження. У Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України виокремлюється науково-технологічна компонента, яка являє собою такий стан науково-технологічного і виробничого потенціалу держави, що забезпечує належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення й підтримки конкурентоспроможності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів [9].

З цієї точки зору важливою є інтелектуальна складова безпеки, яку І. Ревак трактує як стан захищеності всіх продуктів інтелектуальної праці, насамперед, продуктів інтелектуальної власності, програм, патентів, технологій, ліцензій, інформаційних систем [10]. Проте «стан захищеності» характеризує лише той сегмент взаємовідносин з приводу використання об'єктів інтелектуальної власності, який стосується захисту прав на них у випадку незаконного використання. Але в разі дослідження інтелектуальної безпеки згідно з цим підходом залишаються поза увагою не менш важливі аспекти створення об'єктів інтелектуальної власності й охорони прав власників патентів.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України інвестиційно-інноваційна безпека визначається як стан економічного середовища

в державі, що стимулює вкладання вітчизняними та іноземними інвесторами коштів у розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної і виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості [8]. Проте запропонована в цій методиці система індикаторів інвестиційно-інноваційної безпеки дає змогу оцінити стан науково-технічної та інноваційної діяльності лише частково, оскільки до уваги не беруться показники розвитку відносин у сфері інтелектуальної власності, зокрема патентної діяльності.

Так, індикатор «відношення експорту роялті, ліцензійних послуг, комп'ютерних та інформаційних послуг, наукових і конструкторських розробок, послуг в архітектурних, інженерних й інших технічних галузях, відсотків до ВВП», що використовується поряд з іншими для оцінки інвестиційно-інноваційної безпеки, характеризує більшою мірою міжнародну конкурентоспроможність інформаційних, комп'ютерних і телекомунікаційних послуг, а не об'єктів промислової власності. За даними Державної служби статистики, роялті й інші послуги, пов'язані з використанням прав на об'єкти інтелектуальної власності, у 2013 р. становили лише 0,6% загального експорту послуг України, а послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні й інформаційні послуг – 10,1% [11]. Це зумовлено тим, що експорт роялті і ліцензійних послуг в оптимальних межах можливий лише за умови одержання охоронних документів на об'єкти промислової власності в патентних відомствах інших країн. В Україні від національних заявників за процедурою РСТ у 2011р. і 2012 р. було подано лише по одній заявці на винахід, а в 2013 р. – три, і жодної заявки на корисні моделі впродовж цього періоду [12, с. 42, 48]. Тому використання лише цього індикатора для оцінки загроз, що виникають у сфері інтелек-

туальної власності, недостатнє.

При цьому звернемо увагу, що така назва складової безпеки, як «інвестиційно-інноваційна» вказує на особливості формування системи індикаторів, які дають змогу оцінити загрози, пов'язані з неефективними інвестиціями і фінансовим забезпеченням інноваційного процесу. Як відомо, під «інновацією» розуміють завершений результат науково-технічної праці, втілений у вигляді нового або вдосконаленого продукту, упровадженого на ринку, чи нового або вдосконаленого технологічного процесу, який використовується у виробництві. Відповідно, використання цього терміну в назві складової безпеки не повною мірою відображає сутність процесів, що відбуваються у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, оскільки йдеться лише про завершальний етап науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР).

Разом із тим у системі індикаторів інвестиційно-інноваційної безпеки є показники, що характеризують і попередні етапи цього процесу, зокрема науково-технічні роботи: питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП; відношення витрат на наукові й науково-технічні роботи за рахунок держбюджету до ВВП; відношення чисельності спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення (на 1 тис. осіб) [8]. Тому, на нашу думку, у разі дослідження складової економічної безпеки держави, яка передбачає оцінку стану розвитку науково-технічної й інноваційної діяльності, доцільно використовувати термін «науково-технологічна» безпека згідно з [9], який чіткіше окреслює сутність досліджуваних етапів процесу НДДКР – від фундаментальних досліджень до впровадження нових технологій у виробництві. Це узгоджується і з положеннями Закону України «Про основи національної безпеки України», де виокремлено загрози національній безпеці в науково-технологічній сфері, зокрема: зниження внутрішнього попиту на підготовку на-

уково-технічних кадрів; незадовільний рівень оплати науково-технічної праці; недосконалість механізмів захисту прав інтелектуальної власності [13].

Відповідно до цього система індикаторів науково-технологічної безпеки має включати три групи показників. При цьому для оцінки стану сфери інтелектуальної власності з урахуванням методичних рекомендацій [8; 9] необхідно брати до уваги ряд показників (див. таблицю). Крім цього, доцільно враховувати ще й міжнародну конкурентоспроможність вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності за допомогою показника «заявки на отримання патентів, подані за процедурою РСТ, на 1 млрд ВВП» згідно з Європейським інноваційним табло [14].

Створення і впровадження в господарський обіг об'єктів інтелектуальної власності безпосередньо впливає на стан науково-технологічної безпеки держави (див. рисунок). По-перше, об'єкти інтелектуальної власності, як результат НДДКР, стають основою інноваційної діяльності підприємств. По-друге, використання об'єктів інтелектуальної власності підприємствами, забезпечуючи економічний і науково-технічний ефект, сприяє розвитку сфери НДДКР і формуванню ринку інновацій, що і обумовлює взаємовплив цих складових науково-технологічної безпеки держави.

Як видно з рисунка, існує взаємозв'язок науково-технологічної й інвестиційної складових безпеки, зумовлений необхідністю забезпечення достатнього інвестування у високотехнологічні галузі промисловості, що у свою чергу є основою стимулювання попиту на результати НДДКР, втілені в об'єктах інтелектуальної власності, і розвитку ринку інновацій. При цьому збільшення обсягів фінансування інвесторами високотехнологічних галузей промисловості не лише зміцнює інвестиційну безпеку через поліпшення структури інвестицій, але й сприяє нарощенню обсягів високотехнологічної продукції промисловості як важливого чинника виробничої

безпеки держави. Зростання частки високотехнологічного виробництва в промисловості та впровадження новітніх технологій вирішує проблему збільшення темпів і обсягів випуску промислової продукції, а створення попиту на інновації активізує науково-технічну діяльність, підвищує ефективність використання наукового потенціалу.

Результатом активного використання об'єктів інтелектуальної власності у виробництві продукції експортоорієнтованими галузями промисловості є також поліпшення стану зовнішньоекономічної безпеки. Це відбувається в результаті підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних товарів через використання для їхнього виробництва новітніх чи удосконалених технологій, що забезпечує збільшення частки високотехнологічних товарів у загальних обсягах експорту. Разом з тим за рахунок упровадження об'єктів інтелектуальної власності, спрямованих на розвиток імпортозаміщуючого виробництва, досягається скорочення обсягів імпорту високотехнологічних товарів і, як наслідок, зниження технологічної залежності національної економіки. У свою чергу, розвиток

вітчизняних високотехнологічних галузей промисловості і скорочення високотехнологічного імпорту сприятиме розвитку науково-технічної сфери в Україні через створення попиту на об'єкти інтелектуальної власності й використання їх у процесі реалізації інноваційних проектів на підприємствах.

Позитивний ефект від створення і використання об'єктів інтелектуальної власності, який забезпечить зміцнення науково-технологічної, інвестиційної, виробничої і зовнішньоекономічної складових безпеки, також впливатиме і на поліпшення стану інших сфер життєдіяльності. Так, розробка і впровадження енергозберігаючих технологій сприятиме зменшенню енергомісткості промислового виробництва, зниженню енергозалежності і підвищенню рівня енергетичної безпеки держави. При цьому впровадження новітніх екологічно чистих виробничих процесів на промислових підприємствах і технологій з відновлення природного середовища позитивно вплине на стан екологічної безпеки.

Висновки

Об'єкти інтелектуальної власності є системоутворюючим елементом економічної без-

Система індикаторів стану науково-технологічної безпеки України [8; 9; 14]

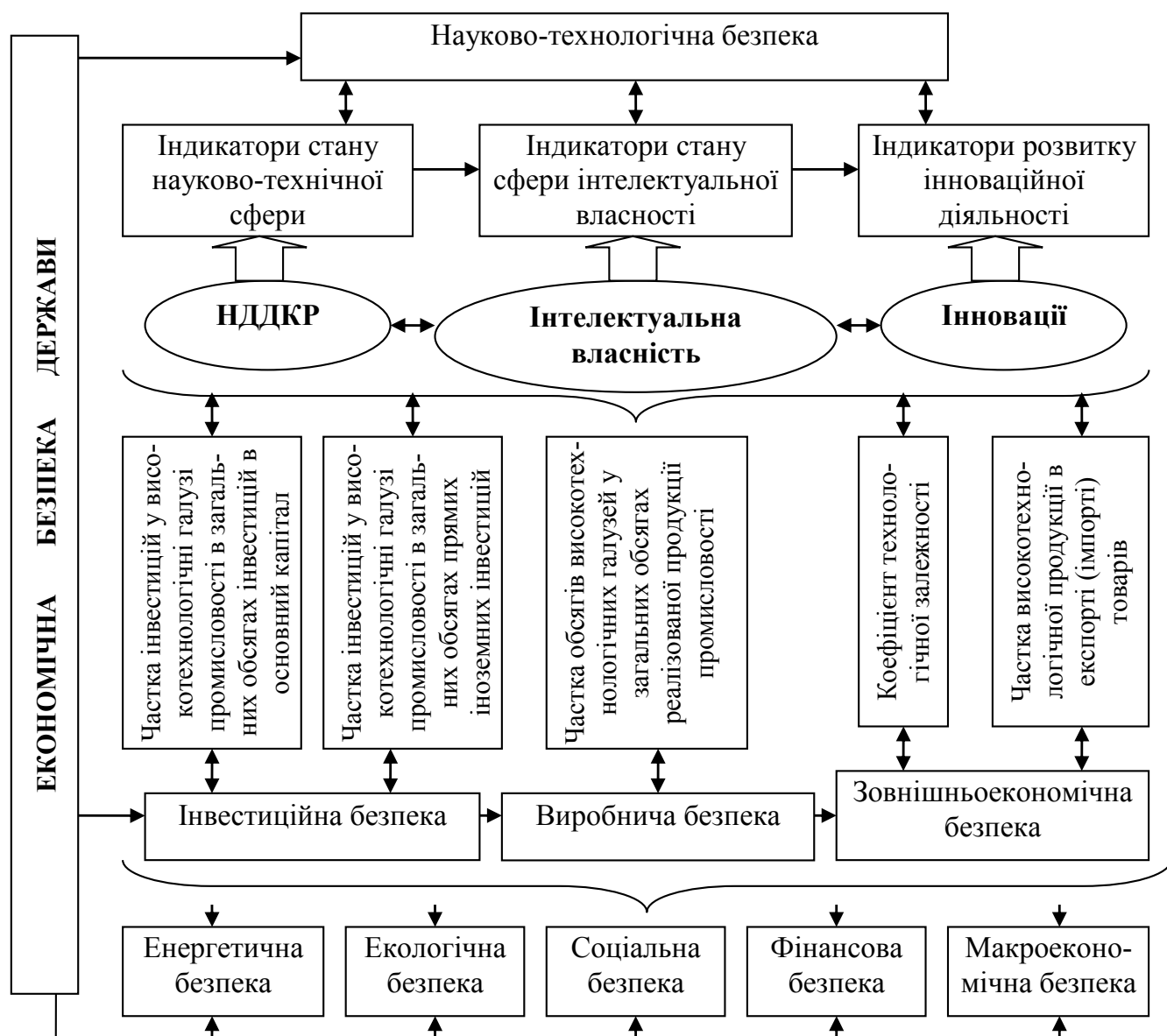
Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення
<i>Індикатори стану науково-технічної сфери</i>	
Питома вага видатків державного бюджету на науку у ВВП, %	Не менше 1,7
Кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, осіб на 1000 чол.	Не менше 9
Співвідношення частки фундаментальних досліджень, прикладних досліджень, науково-технічних розробок і науково-технічних послуг, виконаних власними силами в загальному обсязі, %	15:25:60
<i>Індикатори стану сфери інтелектуальної власності</i>	
Коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів (патентів) на 1 млн. осіб)	Не менше 400
Відношення кількості впроваджених об'єктів промислової власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків) до зареєстрованих, %	Не менше 90
Відношення експорту роаялті, ліцензійних послуг, комп'ютерних та інформаційних послуг, наукових і конструкторських розробок, послуг в архітектурних, інженерних й інших технічних галузях, до ВВП, %	Не менше 1,5
Заявки на отримання патентів, подані за процедурою РСТ, на 1 млрд ВВП	Не менше 4
Індекс зміни активності створення зразків нової техніки, %	Не менше 100
<i>Індикатори розвитку інноваційної діяльності</i>	
Частка підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств, %	Не менше 50
Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції, %	Не менше 5
Індекс зміни активності освоєння нових видів продукції, %	Не менше 100

пеки держави, оскільки безпосередньо впливають на стан не лише науково-технологічної складової, а й інших складових – виробничої, зовнішньоекономічної, інвестиційної. З метою своєчасного виявлення і розробки заходів з нівелювання чи усунення загроз економічній безпеці держави, що виникають унаслідок проблем у сфері інтелектуальної власності, необхідно в систему індикаторів науково-технологічної безпеки включати показники винахідницької активності, внутрішнього попиту на об'єкти інтелектуальної власності та їх міжнародної конкурентоспроможності.

Використання об'єктів інтелектуальної

власності в промисловому виробництві також підвищує рівень виробничої і зовнішньоекономічної складових безпеки в результаті зростання наукомісткості виробництва і поліпшення структури зовнішньої торгівлі. Саме тому під час дослідження виробничої і зовнішньоекономічної безпеки необхідно брати до уваги показники наукомісткості промислового виробництва і зовнішньої торгівлі, які певною мірою свідчать і про результативність сфери інтелектуальної власності. Зважаючи на взаємозалежність процесів фінансування високотехнологічних галузей промисловості, використання об'єктів інтелектуальної влас-

Концептуальна схема впливу інтелектуальної власності на складові економічної безпеки держави

ності й розвитку науково-технічної діяльності, важливо оцінювати рівень інвестиційної безпеки з урахуванням показників наукомісткості інвестицій, що певною мірою відображає попит на результати науково-технічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Грищенко, С.М. Макуха та ін. / за ред. проф. Л.С. Шевченко. — Х.: Право, 2009. — 312 с.

2. Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід: монографія / за ред. Хлобистова Є.В. — Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2013. — 642 с.

3. Коренюк Н.І. Вплив інвестицій на економічну безпеку реального сектору національної економіки / Н.І. Коренюк, Л.А. Горошкова, В.П. Волков // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». - Вип. 6(2). — 2012. — С. 12–17.

4. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : монографія / [Гесць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін.] / за ред. Гейця В.М. — Харків: ІНЖЕК, 2006. — 240 с.

5. Криворотов В.В. Экономическая безопасность государства и регионов: учеб. пособие для студентов вузов / В.В.Криворотов, А.В.Калина, Н.Д.Эриашвили. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. — 351 с.

6. Пабат О.В., Економічна безпека держави: інноваційні фактори: монографія. - Львів: ІРД НАН України, 2012.

— 168 с.

7. Теоретико-методологічні основи інвестиційно-інноваційної безпеки національної економіки України: монографія / за ред. І.М. Грищенка, В.М. Узунова, М.П. Денисенка. — К.: Маклаут, 2013. — 464 с.

8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.

9. Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економіки України від 02 березня 2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.expert-ua.info>

10. Ревак І.О. Інтелектуальна безпека – невід’ємна складова інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cybersafetyunit.com>

11. Структура експорту-імпорту за видами послуг за 2013 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

12. Промислова власність у цифрах. Показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут промислової власності» за 2013 рік. — К., 2014. — 81 с.

13. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003, № 964-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>

14. The Innovation Union's performance scoreboard for Research and Innovation [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.proinno-europe.eu/metrics/>

УДК 330.322.1:061.1 ОЕСР

ТЕНДЕНЦІЇ КРАЇН ОЕСР ЩОДО КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ І СТРУКТУРИ ЇХНЬОГО ФІНАНСУВАННЯ ЗА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИМИ УЧАСНИКАМИ

К.В. Кваша

Актуальність. Для того, щоб національна економіка функціонувала ефективно, вона має складатися з ефективних інститутів і інститу-

ціональних механізмів. Для розбудови ефективною системи інституціональних механізмів інвестиційного забезпечення економічного